

в политических конфликтах, которыми сопровождалось укрепление государственной власти, поддержка церковью монарха приобрела характер не только легитимации его действий, но и использования религиозного дискурса для демонизации его противников.

The article analyses the role of church institution in political process in the Middle Ages. The researcher focuses on involvement of the church in political clashes namely on those cases when the church and the state were allies. It has been ascertained that in political conflicts, which accompanied the process of strengthening state power, the church supported monarchs not only to legitimize their actions but also to demonize their opponents.

Стаття надійшла до редколегії 28.03.2014

УДК 341.218 (477:47+57)„1921/24"

**Задорожній О. В., Інститут міжнародних
відносин Київського національного
університету ім. Тараса Шевченка**

МІСЦЕ ТА РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РАДЯНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ У ПРОЦЕСІ УТВОРЕННЯ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ

У статті проаналізовано процеси утворення Союзу РСР протягом 1921-1924 рр. та ролі у них Радянської України. Розглянуто питання узгодження юридичного формату відносин між радянськими державами, що утворились впродовж революційних подій на теренах колишньої Російської імперії, досліджено суперечності між їхнім керівництвом, проблеми, пов'язані із не введеним в дію Договору «Про створення Союзу РСР», а також прийняттям першої радянської Конституції.

Важливими підсумками Першої світової війни та тогочасних революційних подій стали розпад Російської імперії та утворення чотирнадцяти держав – Литви, Латвії, Естонії, Фінляндії, Польщі (що у подальшому зберегли повний державний суверенітет), Росії, Далекосхідної Республіки, Білорусії, Вірменії, Грузії, Азербайджану, Бухари і Хорезму, та, звичайно, України.

Врешті-решт, внаслідок буремних подій в Росії (з 1917 р.) і Україні (у 1917-1921 рр.) утвердилась комуністична влада. Комуністичні керів-

ники зіткнулись із необхідністю розробки більш чіткого та стабільного юридичного механізму відносин між цими державами, усвідомлюючи два фактори: по-перше, несприйняття більшістю українців потенційного *de facto* відновлення Російської імперії в «новій обгортці» (проти чого вони так завзято боролись, відновивши повноцінну українську державність в 1917 р.), і, по-друге, міжнародно-правовий фактор – неможливість ігнорування суверенітету Української СРР, що був визнаний самою РРФСР у міждержавному договорі (при тому, що УСРР здійснювала міжнародно-правові відносини як незалежна держава, і, звичайно, не мала наміру позбуватись цього статусу).

У березні 1921 р. у Москві розпочав свою роботу Х з'їзд Радянської комуністичної партії (більшовиків). Останнім пунктом його порядку денного був розгляд «національного питання» [1; 101]. Й. Сталін (тоді – народний комісар у справах національностей) запропонував ліквідувати національну державність шляхом автономізації незалежних республік та їхнього «розчинення» з-поміж земель Росії. Його основним опонентом на з'їзді виявився український радянський партійний діяч В. Затонський [2; 21-24]. Однак з критикою проекту Й. Сталіна виступали й інші керманічі УСРР – Х. Раковський, Г. Петровський, М. Скрипник, М. Фрунзе, Г. Гринько, а також цілий ряд інших. Вони не бажали об'єднання з РСФРР на умовах автономії, а виступали за вдосконалення відносин між двома державами та їхнє чітке правове оформлення [3].

Відразу після З'їзду Раднарком УСРР вирішив виступити з ініціативою щодо розробки Конституції як Основного закону децентралізованої федерації [4; 230]. Ідея голови Українського РНК Х. Раковського полягала у тому, щоб конституційно закріпити існуючий міжнародно-правовий статус Української СРР як незалежної держави. ЦК РКП (б) погодився утворити конституційну комісію, але з боку Росії до її складу було включено другорядних діячів – наркома юстиції Д. Курського і члена президії ВЦВК М. Владимирського. ВУЦВК затвердив представником УСРР у комісії М. Скрипника. Втім, розбіжність думок щодо основних принципів конституційного оформлення «договірної федерації» подолати не вдалось: між російськими та українськими відомствами виникали постійні суперечки щодо підпорядкування підприємств, розташованих на території України [5].

Після обрання Й. Сталіна Генеральним секретарем ЦК РКП (б) у травні 1922 р. В. Ленін серйозно захворів та на кілька місяців втратив здатність впливати на події. Сталін підготував проект рішення ЦК РКП (б) під назвою «Про взаємовідносини РСФРР з незалежними республіками». У вказаному проекті передбачалося входження незалежних

республік у Російську Федерацію на правах автономних утворень, і, відповідно, ліквідація державності Радянської України [6; 198].

24.09.1922 р. Комісія Оргбюро у розширеному складі (за участі представників республік) розглянула сталінський проект і більшістю голосів прийняла його без істотних поправок. Пропозиція Голови Всеукраїнського виконавчого комітету Г. Петровського дозволити обговорення проекту на бюро губкомів партії була відхилена п'ятьма голосами проти чотирьох – представників України, Грузії, Білорусії та Азербайджану. Й. Сталін боявся обговорення проекту навіть на рівні губкомів, тому що не був упевнений в його результатах. Він сподівався проштовхнути ідею автономізації республік на пленумі ЦК РКП (б) і лише після цього, виходячи з авторитету ЦК, організувати в країні «об'єднаний рух» [7; 288].

У цей період рішуче неприйняття сталінського проекту найбільш активно продемонстрував голова Уряду УСРР Х. Раковський. Він не поїхав у Москву на засідання комісії, оскільки передбачав, що опиниться у меншості. Натомість, ще 25.08.1922 р. Раковський зустрівся з В. Леніним у Горках і розповів йому, як Сталін використав пропозицію ЦК КП (б) У про вдосконалення відносин України та Росії [8; 209].

26.09.1922 р. В. Ленін у своєму листі членам Політбюро ЦК відкинув проект Й. Сталіна. Замість включення незалежних республік до складу РСФРР на правах автономних утворень пропонувалося, щоб обидві федерації, Російська і Закавказька, разом з Україною і Білорусією утворили новий союз. «Ми, – писав Ленін, – визнаємо себе рівноправними з Українською СРР та іншими, разом і нарівні з ними входимо в новий союз, нову федерацію» [9]. Жовтневий Пленум ЦК РКП (б) прийняв формулу, запропоновану В. Леніним. Була утворена конституційна комісія, покликана визначити форму єдиного багатонаціонального державного утворення – федерації «другого поверху», як висловився Ленін, через прийняття Декларації та Договору про створення СРСР. Комісія складалася з Й. Сталіна (голова), М. Калініна, Л. Каменева, Г. П'ятова, Х. Раковського і Г. Чичеріна, а також представників від незалежних республік [5].

05.12.1922 р., за відсутності представника України, відбулося третє засідання цієї комісії. Головуючий Й. Сталін заявив: «З метою економії часу та видатків вирішено відмовитися від раніше затвердженої директиви про ратифікацію Центральними виконавчими комітетами республік Договору про Союз республік». Інакше кажучи, Сталін наполягав на тому, щоб вже в грудні 1922 р. СРСР постав як нове державне утворення.

Природно, що на VII Всеукраїнського з'їзду рад (10-14.12.1922 р.) керівники КП (б) У прийняли рішення про готовність української

сторони вже до 1923 р. затвердити кінцевий варіант Договору «Про створення СРСР» як угоду, що передбачає заснування союзу радянських незалежних республік [3]. З'їзд ухвалив Декларацію «Про створення СРСР» та Проект основ Конституції СРСР [10; 385]. Однак на пленумі ЦК РКП (б) 18.12.1922 р. відбулося повернення положення про те, що «напрацьований З'їздом текст Договору передається на схвалення сесій ЦВК республік, що укладають Договір» і лише після цього сесією ЦВК СРСР вводиться в негайну дію.

29.12.1922 р. на засіданні уповноважених від радянських республік було остаточно затверджено механізм проведення I з'їзду рад СРСР. М. Фрунзе запропонував ухвалити текст Декларації та Договору «Про створення СРСР» без особливих обговорень. Його мотивація відповідала рішенням пленуму ЦК РКП (б) і була логічною та простою: оскільки обидва документи приймаються «як основа» з можливістю вагомих змін у майбутньому, то ретельно обговорювати текст на з'їзді немає потреби.

Наступного дня відбувся I з'їзд рад СРСР. Основним доповідачем з питання про Декларацію та Договір «Про створення СРСР» був Сталін. Наприкінці доповіді він закликав негайно ухвалити їх «із властивою комуністам одностайністю». Такий заклик відповідав вже згаданому вище рішенням комісії по виробленню цих документів, що відбулася 5 грудня, але суперечив рішенням пленуму ЦК РКП (б) від 18 грудня та ухвалі наради уповноважених представників республік від 29 грудня. Нарешті М. Фрунзе запропонував прийняти Договір та Декларацію «в основному»: відповідне рішення і було затверджено з'їздом [11].

У підсумку, 30.12.1922 р. Російська СФРР, Українська СРР, Білоруська СРР та Закавказька СФРР ухвалили Декларацію «Про створення Союзу РСР» та Договір «Про створення Союзу РСР». Від незалежної України Договір підписали Г. Петровський, М. Фрунзе, К. Мануїльський, О. Сербіченко та інші (усього - 12 осіб). У «резолютивній частині» Декларації йшлося: «Союз Радянських Соціалістичних Республік є добровільним об'єднанням рівноправних народів, кожна республіка має право вільного виходу з Союзу, доступ до Союзу відкритий усім соціалістичним радянським республікам, як існуючим, так і тим, що мають виникнути в майбутньому.... Ми, делегати республік, на підставі наданих нам повноважень, постановляємо підписати договір про утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік» [12].

Договором «Про утворення СРСР» передбачалось, що Російська Соціалістична Федеративна Радянська Республіка (РРФСР), Українська Соціалістична Радянська Республіка (УСРР), Білоруська

ССР і Закавказька СФРР об'єднуються в союзну державу – «Союз Радянських Соціалістичних Республік». Верховним органом влади СРСР було проголошено з'їзд Рад Союзу Радянських Соціалістичних Республік, а в періоді між з'їздами – Центральний Виконавчий Комітет Союзу Радянських Соціалістичних Республік (ст. 2). ЦВК СРСР мав обиратись з'їздом Рад Союзу Радянських Соціалістичних Республік з представників союзних республік пропорційно населенню кожної, всього у складі 371 члена (ст. 6).

Відповідно до ст. 9 ЦВК СРСР мав обирати Президію як вищий орган влади Союзу в періоді між його сесіями. Президія мала обиратись у складі 19 членів, з яких ЦВК СРСР мав обирати чотирьох голів власне ЦВК, по числу союзних республік.

Щодо владних механізмів у складових Союзу, то ст. 18 було передбачено, що до складу Ради Народних Комісарів (РНК) союзних республік, тобто уряду, мали входити Голова РНК, Заступники Голови, Голова Вищої Ради Народного Господарства, народні комісари землеробства, продовольства, фінансів, праці, внутрішніх справ, юстиції, робоче-селянської інспекції, освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, з національних справ. Важливо, що як і у Декларації, у Договорі (ст. 26) було передбачено, що за кожною з союзних республік зберігається право вільного виходу з Союзу (сецесії) [13].

Виходячи з зазначеного, є всі підстави впевнено стверджувати, що, по-перше, представники Радянської України підписали Договір від імені незалежної держави, що увійшла до федерації рівноправних суб'єктів – Радянського Союзу. По-друге, Україна отримала юридично закріплене право на вихід із СРСР за власним рішенням. По-третє, оскільки утворення повноцінного центру в Російській Федерації було визнано небезпечним, у Москві був створений тільки Раднарком РСФРР, який керував другорядними підприємствами. Партійний центр у Росії взагалі був відсутній, губпарткоми підпорядковувалися ЦК РКП (б). Отже, на відміну від українців, росіян було позбавлено власної національної державності [14; 696].

Загалом, Договір «Про утворення СРСР» став компромісом між радикально-налаштованими більшовиками, що прагнули відновлення Російської імперії «в новій обгортці» та реалістами (насамперед – В. Леніним), які усвідомлювали неможливість і правового закріплення, і загалом – реалізації цього варіанту. Прикметно, що укладення Договору не викликало резонансу в українському суспільстві, хоч у радянській пропаганді наступних десятиліть його намагалися зобразити «всенародним об'єднаним рухом»: це підтверджує, що й населення усвідомлювало збереження Україною власної державності.

Що стосується повноважень української влади у сфері здійснення міжнародно-правових відносин, то згідно з Договором 1922 р. було створено єдиний загальносоюзний Наркомат закордонних справ (НКЗС). В угоді про його заснування було передбачено введення до складу колегії НКЗС СРСР представника від України і створення на території УСРР інституції уповноваженого НКЗС. Український посланець мав «представляти Україну в усіх зовнішніх зносинах Союзу». Уповноважений НКЗС СРСР подавав уряду УСРР та окремим відомствам висновки з питань зовнішньої політики та мав своїх повірених у Києві та Одесі (столицею УСРР тоді був Харків), входив до складу уряду УСРР з правом дорадчого голосу. У тих державах, у відносинах з якими Україна мала особливі інтереси, що переважали над інтересами інших республік Союзу, до складу повпредства чи місії або до їхнього керівництва мали бути включені представники УСРР. Останні були призначені повноважними представниками СРСР у Великій Британії та Австрії, а в Німеччині, Польщі, Чехословаччині та інших державах – радниками представництв [15; 197].

Незважаючи на підписання Договору «Про утворення СРСР» 30.12.1922 р., процес його введення в дію не було завершено, адже він не був ратифікований державами-учасницями [16]. Виступаючи 11.04.1923 р. на сесії ВЦВК, М. Фрунзе (тоді – заступник голови Раднаркому УСРР) заявив: «Уряд не може представити на розгляд сесії проект Союзного договору, так як згідно із Постановою I з'їзду Рад СРСР прийнята ним Конституція повинна бути ретельно перероблена у центрі та на місцях... Приступивши до розробки деталей, ми переконалися, що питання союзного державного устрою ще більш складні, ніж уявлялося нам раніше, причому деякі положення потрібно розробити заново... З цих міркувань уряд не може запропонувати сесії остаточного проекту Союзного договору... Я пропоную сесії прийняти резолюцію, якою доручити президії ВУЦВК і РНК закінчити розгляд проекту Союзного договору не пізніше, аніж у півторамісячний термін» [17].

Не дивно, що позиція Радянської України щодо Союзного договору вкрай драгувала керівників Радянської Росії. Сталін називав її «політичною грою» і, усвідомлюючи небажання керівників УСРР здійснювати ратифікацією договору, висловлювався за те, щоб скоріше «покінчити» з ним, і прийняти натомість Конституцію загальносоюзної держави.

Водночас, московські комуністичні керівники проводили активну роботу зі створення загальносоюзних органів, незважаючи на відсутність відповідної правової основи. Були створені Центральний

виконавчий комітет (ЦВК) Союзу РСР, Президія ЦВК Союзу РСР. Всеросійський ЦВК Рад і його Президія «примудрялись» видавати від їхнього імені декрети і постанови. Це викликало різке засудження республік: наприклад, після того як 08.03.1923 р. ВЦВК і РНК РРФСР опублікували Декрет «Про заснування Головного концесійного комітету при РНК РРФСР» (а не при майбутньому РНК СРСР), керівники УСРР заявили про свій рішучий протест [16].

Отже, у підсумку, саме невдоволення республік, передусім УСРР, підштовхнуло комуністичних лідерів до рішення про припинення роботи над проектом Союзного договору і різке прискорення прийняття Конституції СРСР. 27.04.1923 р. Президія ЦВК Союзу РСР створила нову розширену комісію з вироблення Конституції з 25 чоловік [18; 16].

Верхівка КП (б) У розробила і сформулювала своє бачення конституційних засад функціонування СРСР, що передбачало значний обсяг прав Радянської України у межах Союзу. 17.02.1923 р. на засіданні політбюро ЦК Компартії України було прийнято рішення про те, що в бюджетних розділах Конституції СРСР республікам має бути надане право встановлювати додаткові податки та збори в певних обсягах з метою розширення їхніх можливостей у вирішенні соціальних та господарських проблем. Крім того, зазначалось про необхідність створення на основі рівного представництва національних республік другої палати ЦВК СРСР – Палати національностей. Останнє стало би гарантією рівноправності союзних республік [19].

21.03.1923 р. повноважне представництво УСРР в Москві передало від імені Раднаркому УСРР заяву на ім'я Президії ВЦВК, РНК РСФРР та політбюро ЦК РКП (б), у якій наголошувалось: «Оскільки до цього часу Союзний договір в дію не введений, то вживання в офіційних паперах, котрі виходять від органів РСФРР, терміну Союз Радянських Соціалістичних Республік або скорочено СРСР є неправильним і недоцільним». Кремль офіційно заявив про принципову згоду з таких підходом [20].

У травні-червні 1923 р. керівництвом Радянської України було розроблено Проект Конституції СРСР [21; 215]. 11.05.1923 р. Раднарком УСРР прийняв рішення про «необхідність врахування інтересів національних республік при розробленні положень про відносини союзних органів з республіканськими» [22; 115]. Ряд принципових підходів, запропонованих УСРР, було підтримано на рівні Союзу. Йдеться про наступне:

по-перше, необхідність переходу до політики коренізації (залучення представників корінного населення радянських республік та авто-

номій до місцевого керівництва та надання офіційного (а інколи – і панівного) статусу їхнім національним мовам) [23] з метою зміцнення комуністичної влади;

по-друге, проведення політики українізації не лише в УСРР, а в регіонах проживання українців в інших складових Радянського Союзу;

по-третє, визнання небезпеки великодержавного шовінізму в діяльності партійно-державного апарату РСФРР і союзних республік;

по-четверте, визнання необхідності у структурі ЦВК другої палати національностей, яка б репрезентувала через своїх представників усі союзні республіки [5].

У представників союзних республік отримали підтримку пропозиції Х. Раковського та М. Фрунзе про передачу основної частини повноважень від союзних народних комісаріатів (наркоматів) і наркоматів РСФРР урядам і наркоматам республік [24], а також про рішуче відокремлення уряду і наркоматів РСФРР від аналогічних союзних структур [25].

Загалом, діячі Радянської України виступали не проти створення Союзу РСР як такого, а проти обмеження повноважень республік щодо проведення внутрішньої і зовнішньої політики [26; 31]. Їхній Проект Конституції СРСР відповідав Резолюції XII з'їзду РКП (б) з національного питання [27; 388], передбачав створення децентралізованої федерації.

У підсумку обговорень проектів Конституції, 06.07.1923 р. друга сесія ЦВК СРСР першого скликання затвердила Постанову «Про необхідність ухвалення Основного Закону (Конституції) Союзу Радянських Соціалістичних Республік» [28; 394]. 31.01.1924 р. II з'їзд Рад СРСР ухвалив першу Конституцію Радянського Союзу, що була попередньо затверджена VIII Всеукраїнським з'їздом Рад 19.01.1924 р.

Конституція складалась з двох Розділів – «Декларації про утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік» (Розділ I) та «Договору» (Розділ II). Звичайно, це, знову ж таки, було пов'язано з тим, що Союзний договір так і не було ратифіковано його сторонами.

У Главі II Розділу II Конституції «Про суверенні права союзних республік та союзне громадянство» вказувалось, що суверенітет союзних республік обмежений лише у тій мірі, у якій про це зазначено у Конституції, і лише з предметів, віднесених до компетенції Союзу. Поза цими межами кожна союзна республіка була наділена правом здійснювати свою державну владу самостійно; Союз РСР мав захищати суверенні права союзних республік.

Було передбачено, що за кожною з союзних республік зберігається право вільного виходу з Союзу. У Конституції було закріплено і те, що територія союзних республік не може бути змінена без їхньої згоди, а для внесення змін, обмежень або скасування статті 4 (про вихід з Союзу) потрібна згода всіх республік Союзу РСР.

У Главі X Розділу II Конституції «Про союзні республіки» передбачалося, що у межах території кожної союзної республіки верховним органом влади є З'їзд Рад республіки, а в проміжках між з'їздами – її Центральний виконавчий комітет.

У Конституції містилися основні норми щодо взаємовідносин між верховними органами влади союзних республік і верховними органами влади Союзу РСР:

по-перше, Центральні виконавчі комітети союзних республік мали обирати зі свого середовища президії, які в період між їхніми сесіями були би вищими органами влади (ст. 66);

по-друге, ЦВК союзних республік мали утворювати свої виконавчі органи – ради народних комісарів (РНК) у складі: голови, заступників голови, голови вищої ради народного господарства, народних комісарів землеробства, фінансів, продовольства, праці, внутрішніх справ, юстиції, робітничо-селянської інспекції, освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, а також, з правом дорадчого або вирішального голосу, за рішенням ЦВК союзних республік – уповноважених народних комісарів Союзу РСР у закордонних справах, з військових і морських справ, зовнішньої торгівлі, шляхів сполучення, пошти і телеграфів (ст. 67);

по-третє, Вища рада народного господарства і народні комісаріати продовольства, фінансів, праці, робітничо-селянської інспекції союзних республік мали підпорядковуватися ЦВК і РНК союзних республік, здійснювати у своїй діяльності директиви відповідних народних комісаріатів Союзу РСР (ст. 68);

по-четверте, право амністії, а також право помилування і реабілітації щодо громадян, засуджених судовими та адміністративними органами союзних республік, зберігається за ЦВК цих республік (ст. 69) [29].

10.05.1925 р. IX Всеукраїнський з'їзд Рад затвердив нову Конституцію УСРР, ухваливши Постанову «Про зміну Конституції Української СРР». Нею було закріплено входження Радянської України до складу федеративного Союзу РСР, визначено компетенцію і функції республіканських органів державної влади і державного управління, а також відносини між вищими органами державної влади і державного управління СРСР і УСРР.

Відповідно до ст. 7 Конституції верховним органом державної влади УСРР був Всеукраїнський з'їзд Рад, а в період між з'їздами – Всеукраїнський центральний виконавчий комітет (ВУЦВК). Між сесіями ВУЦВК найвищим законодавчим, виконавчим і розпорядчим органом вважалася Президія ВУЦВК. Раднарком залишався розпорядчим і виконавчим органом ВУЦВК та, в межах наданих йому повноважень, видавав декрети і постанови, обов'язкові до виконання на всій території Української СРР [30].

Отже, з 1921 р. більшовики радянських держав (Росії, України, Білорусі, Закавказької Федерації) узгоджували новий юридичний формат відносин, який, з огляду на поширення комуністичної влади на більшість складових колишньої Російської імперії та політичний вплив верхівки комуністичної партії на чолі з В. Леніним на лідерів цих утворень, в тому числі і на українських «товаришів» (український радянський уряд – Раду народних комісарів УСРР на чолі з Х. Раковським), не міг передбачати збереження повної незалежності та державного суверенітету. Водночас, російські більшовики, хоча і прагнули відновити Російську імперію в «новій обгортці» з максимальним «урізанням» державності Радянської України, усвідомлювали неможливість досягнення цієї мети, передусім, через несприйняття відповідної моделі і населенням України, що так завзято боролось за відновлення повноцінної української державності у революційний період в 1917 р., і очільниками УСРР.

У підсумку, 30.12.1922 р. Російська СФРР, Українська СРР, Білоруська СРР та Закавказька СФРР ухвалили Декларацію «Про створення Союзу Радянських Соціалістичних Республік» та Договір «Про створення Союзу РСР». Представники України, звісно, підписали ці документи як представники незалежної держави.

Однак процес введення Договору в дію не було завершено, адже він не був ратифікований державами-учасницями. Зокрема, через те, що очільники Радянської України не бажали обмеження суверенітету держави. Виходячи з зазначеного, російським більшовикам довелося вести складні переговори із лідерами інших радянських республік, передусім – УСРР, про прийняття Конституції СРСР. Останню, у підсумку, було ухвалено 31.01.1924 р. на II з'їзд Рад СРСР, а одним з двох її розділів став Договір «Про створення Союзу РСР».

Бібліографічний список

1. Десятый съезд РКП (б). 8-16 марта 1921 г. Стенографический отчет. – М., 1921. – С. 101.
2. От повстанчества к регулярной армии. Краснознаменный Киевский. – 1979. – С. 21-24.

3. Ложкін В. Як ми об'єднувалися в Союз. Позиція керівних діячів України у питанні створення СРСР / Ложкін В., Цехмістро Н. // Освіта. – 01.11.1991.
4. Чирко В. А. Коммунистическая партия – организатор братского сотрудничества народов Украины и России в 1917 – 1922 гг. / Чирко В. А. – Москва : Мысль, 1967. – 383 с.
5. Фролов М. О. Керівництво Радянської України у процесі утворення СРСР (1922-1923 рр.) / М. О. Фролов // Гілея. – № 26. – 2009.
6. Известия ЦК КПСС. 1989. – № 9. – С. 198-199.
7. Кульчицький С. Комунізм в Україні: перше десятиріччя / С. Кульчицький. – С. 288.
8. Известия ЦК КПСС. 1989. – № 9. – С. 209.
9. Ленін В. І. Повне збір. тв. – Т. 45. – С. 201-202.
10. История Советской Конституции. Сборник документов. 1917-1957 гг. – М., 1957. – С. 385.
11. Єфименко Г. Що трапилось 30 грудня 1922 року або радянська Україна на шляху до СРСР / Єфименко Г. // Історична правда. – 30.12.2012.
12. Хрестоматия по истории России с древнейших времен до наших дней / сост. Орлов А.С. – М. : Проспект, 1999.
13. Договор об образовании Союза Советских Социалистических Республик. Постановления первого съезда Советов Союза Советских Социалистических Республик // Изд. ЦИК СССР. – М., 1923.
14. Кульчицький С. Утворення СРСР: нові погляди / С. Кульчицький// Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – № 15. – 2006-2007.
15. Овсій І. О. Зовнішня політика УСРР та УРСР 1921-1944 років. Зовнішня політика України / І. О. Овсій. – К. : Либідь, 1999. – 280 с.
16. Буткевич В. Г. Связана ли Украина Союзным договором 1922 года? // Правда Украины. – 10.12.1991 г. – № 215 (14980).
17. Коммунист. – 12.04.1923.
18. Материалы Второй сессии ЦИК СССР. – М., 1923. – С. 16.
19. Протокол № 113 заседания политбюро ЦК КП(б)У от 17.02.1923. – п. 2. Тезисы по национальному вопросу // ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. 40. – Арк. 23.
20. Єфименко Г. Забуте свято. 6 липня 1923 року – день народження СРСР / Г. Єфименко // Історична правда. – 20.07.2012
21. Троцкий Л. Моя жизнь: опыт автобиографии: В 2 т. – М., 1990. – С. 215-220.
22. Салига Л. Боротьба Х.Г. Раковського за розширення прав України під час конституційного оформлення СРСР (травень-липень 1923 р.) / Л. Салига // Український історичний журнал. – 1992. – № 1. – С. 115-116.

23. Панасюк Л.В. Ідентичність та білінгвізм в Україні ХХ ст.: історико-політологічний аспект / Л. В. Панасюк // Гілея: науковий вісник Збірник наукових праць. – 2011. – Вип. 49.
24. XII Съезд РКП (б). 17-25 апреля 1923 года. Стенографический отчет. – М., 1968. – С. 582.
25. XII Съезд РКП (б). Стенограмма заседания секции съезда по национальному вопросу от 25 апреля 1923 года // Известия ЦК КПСС. – 1991. – № 3 (314).
26. Мельниченко В. Ю. XII з'їзд РКП (б) : Раковський проти Сталіна / В. Ю. Мельниченко // Український історичний журнал. – 1992. – № 1. – С. 31.
27. Протокол № 5 засіданні Політбюро ЦК КП (б) У от 11.05.1923. – п. 4. Директивы Комиссии по союзному законодательству // ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. 40. – С. 388.
28. Постановление 2-й сессии Центрального исполнительного комитета СССР о Конституции СССР. 6 июля 1923 года // Образование СССР. Сборник документов. 1917-1924. / под ред. Э.Б. Генкиной. – С. 394.
29. Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик // Материалы II Съезда Советов Союза ССР от 31 января 1924 г. – М., 1925. – 64 с.
30. Конституция (основной закон) Украинской Социалистической Советской Республики (1925 г.) // Образование и развитие Союза Советских Социалистических Республик / под ред. В.С. Журавлева. – М.: Юридическая литература, 1973. – С. 357-369.

В статье проанализированы процессы образования Союза ССР в течение 1921-1924 гг. и роли в них Советской Украины. Рассмотрены вопросы согласования юридического формата отношений между советскими государствами, которые образовались в течение революционных событий на территории бывшей Российской империи, исследованы противоречия между их руководством, проблемы, связанные с неведением в действие Договора «О создании Союза ССР», а также принятием первой советской Конституции.

The article is devoted to the processes of formation of the USSR during 1921-1924 and the role of Soviet Ukraine. The problems of harmonization of the legal format of relations between the Soviet states, formed during the revolutionary events on the territory of the former Russian Empire, the contradictions between their leaders, the problems concerning with failure to ratify of the Treaty «On the establishment of the USSR», as well as concerning the adoption of the first Soviet Constitution are analyzed.

Стаття надійшла до редколегії 09.04.2014